

Μικροκαταρρέοντας... συλλογικά
Ένα εγχείρημα ομαδικής μετάφρασης με ονοματεπώνυμο

Χρίστος Βασιλειάδης, Ρομίνα Κηπουρίδου, Στέλλα Μπαϊμάκη,
Παναγιώτης Ξουπλίδης, Θανάσης Ράπτης
Αριστοτέλειο Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης

Περίληψη

The purpose of the current communication is to present and analyze a translation workshop and adventure that led to the production of a collective literary translation from Spanish into Greek. The original text was the micro-stories collection *Microcolapsos*, written by the Mexican author Cecilia Eudave. The workshop was organized by the Faculty of Philosophy of the Aristotle University of Thessaloniki and the Hispanohellenic Union of Language and Culture, coordinated by Konstantinos Paleologos and Panagiotis Xouplidis, and took place from February to June 2018. We will attempt to describe the working process, the challenges and, finally, the end result that does not only consist of the publishing of *Μικροκαταρρεύσεις* by Oktana Editions but also the enrichment of the original text with presentation seminars, preface and postface, e-mails and even a radio broadcast.

Λέξεις-κλειδιά: Cecilia Eudave, translation workshop, collective translation, collective translation publishing, micro-story, micro-fiction

«Τελικά όλοι είμαστε κόσμοι
που ψάχνουν να καταρρεύσουν»
Σεσίλια Εουδάβε

1. Εισαγωγή

Θα μπορούσε κάποιος να θεωρήσει ότι ένα λογοτεχνικό βιβλίο είναι η περιπέτεια ενός κειμένου το οποίο αρχίζοντας από τη σύλληψή του μεταβάλλεται διαδοχικά σε πολλά άλλα κείμενα, εξελίσσεται και μεταμορφώνεται σταδιακά μέχρι να αποκτήσει την τελική του μορφή ως ολοκληρωμένο έργο. Στην περίπτωση του μεταφρασμένου λογοτεχνικού κειμένου, η περιπέτεια συνεχίζεται ώσπου να ξαναγίνει προς ανάγνωση λογοτεχνικό έργο τυπωμένο σε βιβλίο, αυτή τη φορά σε μια άλλη γλώσσα. Όταν δε το κείμενο-αφετηρία μεταφράζεται ομαδικά, η περιπέτεια αυτή γίνεται ακόμα μεγαλύτερη και ευρύτερη, γίνεται συλλογική. Μια τέτοια περιπέτεια είναι και το θέμα του παρόντος άρθρου στα πλαίσια της μεταφρασεολογικής προσέγγισης μιας ομαδικής μεταφραστικής διαδικασίας.

Αρχικά θεωρούμε σκόπιμο να ορίσουμε τι ακριβώς προσδιορίζουμε με τον όρο ομαδική μετάφραση, αφού, συνήθως, έχουμε στο μυαλό μας τη μετάφραση, και ιδιαίτερα εκείνη των λογοτεχνικών κειμένων, ως μια ατομική και μοναχική διαδικασία. Η πραγματική όμως διαδικασία διαφέρει, καθώς ακόμα κι αν ο μεταφραστής είναι μόνο ένας, συνήθως εμπλέκονται σε αυτή όλοι όσοι συνεισφέρουν ποικιλοτρόπως με γνώσεις και εμπειρία, επαγγελματίες που ασκούν επιρροή στο τελικό αποτέλεσμα είτε σε μικρό είτε σε μεγαλύτερο βαθμό (Thelen 2016). Ως τέτοιοι εννοούνται ο αναθεωρητής, ο φιλολογικός επιμελητής, ο εκδότης, ακόμα κι ο συγγραφέας του πρωτότυπου κειμένου ή, ακόμη, και όλα εκείνα τα μεταφραστικά εργαλεία που μπορεί να χρησιμοποιηθούν. Κατά συνέπεια, η μετάφραση μπορεί να θεωρηθεί προϊόν μιας

συλλογικής διαδικασίας, εφόσον το τελικό μεταφραστικό αποτέλεσμα δεν καθορίζεται αποκλειστικά και ατομικά από τον εκάστοτε μεμονωμένο μεταφραστή.

2. Ομαδική, συλλογική ή συνεργατική μετάφραση;

Σύμφωνα με τους Paleologos και Pratsinis (2018), η ομαδική μετάφραση διακρίνεται στην επιμεριζόμενη, όπου οι μεταφραστές μοιράζονται το λογοτεχνικό έργο και μεταφράζει ο καθένας ξεχωριστά χωρίς να συνεργάζονται μεταξύ τους· και στην από κοινού, όπου δύο ή περισσότεροι μεταφραστές αναλαμβάνουν από κοινού είτε όλα τα στάδια είτε κάποιο από αυτά. Στην περίπτωση αυτή, ακόμα κι αν το έργο έχει διαμοιραστεί στα μέλη της ομάδας, τα οποία μεταφράζουν χωρίς να συνεργάζονται μεταξύ τους, η επιμέλεια του μεταφράσματος γίνεται από την ίδια την ομάδα των μεταφραστών μέχρι να καταλήξουν σε μία τελική από κοινού συμφωνημένη μετάφραση (Παλαιολόγος 2014:96).

Αν ανατρέξουμε στην ιστορία της μετάφρασης, θα διαπιστώσουμε ότι οι ομαδικές μεταφράσεις αποτελούσαν μια συνήθη πρακτική, πλέον όμως σπανίζουν στο χώρο της λογοτεχνίας (Cordingley & Frigau Manning 2017) και αποτελεί μια μέθοδο που χρησιμοποιείται πρωτίστως στην κατάρτιση των μελλοντικών μεταφραστών, στις σχολές και τα εργαστήρια που αυτοί φοιτούν.

Πριν περιγράψουμε τη διαδικασία που ακολουθήθηκε από την μεταφραστική ομάδα των *Μικροκαταρρεύσεων*, θα θέλαμε να κάνουμε μια μικρή αναφορά στα πλεονεκτήματα, αλλά και στα μειονεκτήματα της ομαδικής μετάφρασης. Όπως αναφέρθηκε και πιο πριν, στην ομαδική μετάφραση δύο ή περισσότεροι μεταφραστές φέρουν εις πέρας το μεταφραστικό έργο, εν συνόλω, δηλαδή τόσο τη μετάφραση του κειμένου, όσο και την επιμέλεια του μεταφράσματος έως ότου καταλήξουν σε μία κοινώς αποδεκτή από την ομάδα μετάφραση (Sánchez Robayna 2006, Πρατσίνης κ.ά. 2009). Πιστεύουμε ότι οι ομαδικές μεταφράσεις αρχικά έχουν το πλεονέκτημα της πολυφωνίας, και των πολλαπλών αναγνώσεων του λογοτεχνικού κειμένου. Το μικροδιήγημα, κατηγορία στην οποία ανήκει το έργο που θα παρουσιάσουμε αποτελεί ένα ιδανικό λογοτεχνικό είδος για τέτοιες μεταφράσεις καθώς στο συμπυκνωμένο λόγο του περικλείει μεγαλύτερο ποσοστό ερμηνείας και με την ύπαρξη περισσότερων μεταφραστών ή αναθεωρητών υπάρχουν περισσότερες ερμηνείες και μεταφέρονται πολλαπλές αναγνώσεις-προσλήψεις, μειώνοντας την πιθανότητα να μη γίνει κάτι αντιληπτό ή να μην περάσει στο μετάφρασμα καθώς και τον κίνδυνο ακραίων μεταφραστικών λύσεων. Στον αντίποδα, προς αποφυγή των ακραίων λύσεων, ίσως θα μπορούσε κάποιος να εντοπίσει τη συναίνεση επί της μετάφρασης και τη συνεχή αναζήτηση της μέσης λύσης ως μειονέκτημα, όπως επίσης και την πιθανή επικράτηση των απόψεων κάποιων μελών, λόγω του χαρακτήρα τους και του σθένους με το οποίο υπερασπίζονται τις μεταφραστικές επιλογές τους. Επίσης, είναι πιθανό το μετάφρασμα να παρουσιάζει ανομοιογένεια, όταν δεν υπάρχει επαφή ή συνεργασία μεταξύ των μεταφραστών. Τα παραπάνω προβλήματα θα μπορούσαν να αποφευχθούν αποτελεσματικά με τη σαφή περιγραφή και οριοθέτηση των ρόλων των μελών της ομάδας, την εμπιστοσύνη στις ικανότητες και τις προθέσεις των άλλων και με την συλλογική επιμέλεια μετά το πέρας της μετάφρασης (Πρατσίνης κ.ά. 2009, Súdgar και Dmitriyevskaya 2011, Masseau 2014).

3. Οι Μικροκαταρρεύσεις

Το βιβλίο *Microcolapsos* της Σεσίλια Εουδάβε [Cecilia Eudave] εκδόθηκε αρχικά το 2017 από τον εκδοτικό οίκο Paraíso Perdido στη συλλογή του Biblioteca instantánea. Αυτό είναι το τρίτο εγχείρημα της συγγραφέως με αυτού του είδους τα κείμενα που εγγράφονται στη μέγιστη αφηγηματική συντομία. Είχαν προηγηθεί τα *Sirenas de*

mercurio (2007) και *Para viajeros improbables* (2011). Ανάμεσα στη μικρομυθοπλασία και το διήγημα —είδος με το οποίο ασχολήθηκε περισσότερο η συγγραφέας— δημοσίευσε το μυθιστόρημα *Bestiaria vida*, που τιμήθηκε με το Εθνικό Βραβείο Νουβέλας Juan García Ponce, στον εκδοτικό οίκο Ficticia το 2008 (πρόσφατα επανεκδόθηκε στην Ισπανία σε μια επετειακή έκδοση από τον εκδοτικό οίκο Eolas). Τον Ιούνιο του 2017 σε ένα συνέδριο στο Αλικάντε στην Ισπανία, ήρθαμε σε επαφή με το έργο της Σεσίλια Εουδάβε σε μια παρουσίαση της συγγραφέως από την καθηγήτρια του πανεπιστημίου του Αλικάντε, Κάρμεν Αλεμάνυ Μπάι την οποία ακολούθησε μια συζήτηση μεταξύ τους για τη λογοτεχνία του ασυνήθους.

Σύμφωνα με την Αλεμάνυ Μπάι στον πρόλογο της έκδοσης (Εουδάβε 2018: 9): «η πεζογραφία του ασυνήθους είναι ένα προϊόν που απορρέει από την ονομαζόμενη μετανεωτερικότητα, κείμενα στα οποία αντανακλάται μια καθημερινή πραγματικότητα, επεισοδιακή και απότομη, στην οποία οι χαρακτήρες δεν βρίσκουν τη θέση τους στον κόσμο. Και ως καρπός του καιρού μας, πρόκειται για ένα λόγο υβριδικό και διαπερατό που αναλαμβάνει να εφαρμόσει τα συγγενή είδη κατά το δοκούν και, επίσης, να θαμπώσει τα όρια ανάμεσα στο φανταστικό και το πραγματικό».

Στο συνέδριο είχαμε την χαρά να συζητήσουμε με τον Μπενίτο Γκαρθία Βαλέρο, διοργανωτή του συνεδρίου και μελετητή του έργου της Εουδάβε, για την πιθανότητα μετάφρασης κάποιου από τα έργα της Εουδάβε, ενώ στη συνέχεια αποκτήσαμε δυο από τα έργα της από το πωλητήριο στον χώρο του συνεδρίου. Η ανάγνωση του *Microcolapsos* μάς εντυπωσίασε και σε επικοινωνία με τον Κωνσταντίνο Παλαιολόγο, διαμορφώθηκε η πρόταση να οργανωθεί ένα εργαστήριο συλλογικής μετάφρασης με αυτό τον σκοπό, ώστε να συστήσουμε την βραβευμένη μεξικανή συγγραφέα στο ελληνικό αναγνωστικό κοινό. Πράγματι, μετά από πρόταση στο Δ.Σ της Ισπανοελληνικής Ένωσης Γλώσσας και Πολιτισμού, εγκρίθηκε το αίτημα να απευθύνουμε μια πρόσκληση σε μεταφραστές- μέλη τους συλλόγου μας για να προχωρήσουμε στην οργάνωση του εργαστηρίου. Παράλληλα, ο κ. Παλαιολόγος απηύθυνε αίτημα στη Γ.Σ του τμήματος Ιταλικής Γλώσσας και Φιλολογίας για την παραχώρηση της κατάλληλης αίθουσας όπου θα συνδιοργανώναμε το εργαστήριο συλλογικής μετάφρασης του *Microcolapsos*. Μετά από την συλλογή των αιτήσεων συμμετοχής, και με αυστηρή διαδικασία, επιλέχθηκε η τελική ομάδα των μεταφραστών, η οποία προσέφερε τον χρόνο, τις ικανότητες και τον κόπο της εθελοντικά και αφιλοκερδώς χωρίς να αποκομίσει κανένα όφελος πέραν της ικανοποίησης για το τελικό αποτέλεσμα.

Φυσικά, είχαμε έρθει σε επαφή με τη συγγραφέα και της είχαμε εξηγήσει με λεπτομέρειες το εγχείρημα. Επίσης, ρωτήθηκε αν μας παραχωρεί δωρεάν τα δικαιώματα της μετάφρασης με δεδομένο ότι η όλη διαδικασία είχε μη κερδοσκοπικό χαρακτήρα. Μας διαβεβαίωσε ότι η ίδια ήταν κάτοχος των δικαιωμάτων και ότι θα υπέγραφε ευχαρίστως την παραχώρηση, αφού θεωρούσε ιδιαίτερη τιμή να μεταφραστεί το έργο της στα νέα ελληνικά. Ο Μπενίτο Γκαρθία Βαλέρο δεν αποδέχθηκε την πρόσκληση να γράψει τον πρόλογο, παραχωρώντας την τιμή, δικαιωματικά όπως μας τόνισε, στην καθηγήτρια του Πανεπιστημίου του Αλικάντε Κάρμεν Αλεμάνυ Μπάι, η οποία ανταποκρίθηκε με μεγάλη χαρά στο αίτημα της μεταφραστικής ομάδας και απέστειλε, χωρίς καμία αξίωση περί δικαιωμάτων, ένα εξαιρετικό επιστημονικό κείμενο, το οποίο μεταφράστηκε από τον Παναγιώτη Ξουπλίδη για να συνοδεύσει το έργο της Εουδάβε. Ύστερα από την ολοκλήρωση της μεταφραστικής διαδικασίας και των αναθεωρήσεων ακολούθησε η επιμέλεια του τελικού κειμένου από τον Κωνσταντίνο Παλαιολόγο και τον Παναγιώτη Ξουπλίδη. Τέλος, ο Κωνσταντίνος Παλαιολόγος έγραψε το κείμενο το οποίο εξηγεί την μεταφραστική διαδικασία και ευχαριστεί τους συντελεστές και αυτούς που στήριξαν

την προσπάθεια. Συνολικά, η διαδικασία για να τεθεί αυτό το κείμενο στη διάθεση του ελληνικού αναγνωστικού κοινού διήρκεσε περίπου δύο χρόνια.

Οι *Μικροκαταρρεύσεις* απαρτίζονται από εικοσιένα σύντομα κείμενα, λογοτεχνικές σπίθες σε τέσσερις ενότητες: «Πραγματικότητες άυλες», «Η διακριτική απογοήτευση των πραγμάτων», «Αποφθέγματα ή προειδοποιήσεις;» και «Περί ασυνήθους ή φανταστικής φύσεως». Φανταζόμαστε ότι ο τίτλος κάθε ενότητας είναι απολύτως απαραίτητος για να βάλουμε σε τάξη τη μεγάλη ποικιλία από θέματα και καταγραφές που μας προσφέρει αυτό το ελάχιστο σε όγκο βιβλίο, το οποίο υποστηρίζει ουσιαστικά πως όλοι μας είμαστε κόσμοι που ψάχνουμε να καταρρεύσουμε. Από εκεί και πέρα, όπως διαβεβαιώνει ο Μπαλιεστέρ (Εουδάβε 2018: 12), είναι «η γλυκιά δυσφορία της ύπαρξης», ο μίτος της Αριάδνης σε μια σειρά κειμένων με τη συνοδεία των αντίστοιχων τίτλων, τα οποία προσδιορίζονται ανάμεσα σε «εναλλακτικά, αινιγματικά, τρομακτικά, ερωτηματικά, συναισθητικά, αποφασιστικά, εκδικητικά, φοιιδωτά, αμυντικά, απέραντα, πνιγηρά, αφοριστικά, ενορατικά, αληθινά, γλωσσικά, αλυσιδωτά, μυθικά, ελεύθερα, μυστηριώδη και ζωτικά».

Η συγγραφέας, που χειρίζεται με μαεστρία την ολκιμότητα του διηγήματος, μας βυθίζει σε μια ιδιόρρυθμη οπτική του κόσμου, υπερπλήρη σε ασυνήθιστες περιστάσεις — κατά περίπτωση φανταστικές, στις *Μικροκαταρρεύσεις* είναι πολλά τα κείμενα που θα μπορούσαν να ανήκουν σε αυτό το λογοτεχνικό είδος και που συνδυάζονται με άλλα ασυνήθιστα— τα οποία, παρόλο που είναι εντελώς πραγματικά φαίνονται βγαλμένα από την πιο αγνή εξω-πραγματικότητα.

Η Εουδάβε δίνει φωνή στο σιωπηλό και σκέψη στο άψυχο, δωρίζοντάς μας, έτσι, ανεξερεύνητες προοπτικές του συνήθους», όπως παρατήρησε η Λόλα Ανσίρα (Εουδάβε 2018: 14). Τα αντικείμενα μιλούν και πράττουν σε πρώτο πρόσωπο, η πραγματικότητα παραμορφώνεται και οι χαρακτήρες καταρρέουν και καταρρέει η σκέψη μας ως μετάβαση σε αυτό που πραγματικά επιδιώκει η συγγραφέας: να ξανασκεφτούμε την πραγματικότητα, την καθημερινή μας πραγματικότητα.

4. Το εργαστήριο των *Μικροκαταρρέσεων*

Η μεταφραστική ομάδα, που αποτελείται από τους Χρίστο Βασιλειάδη, Εύα Δίγκα, Ρομίνα Κηπουρίδου, Στέλλα Μπαϊμάκη, Παναγιώτη Ξουπλίδη, Κωνσταντίνο Παλαιολόγο, Αναστασία Παυλίδου και Θανάση Ράπτη επελέγη μετά από αποστολή βιογραφικών στους διοργανωτές του εργαστηρίου. Κριτήρια για την επιλογή των μελών της ομάδας αποτέλεσαν η πολύ καλή ή άριστη γνώση της ισπανικής γλώσσας, καθώς και η προηγούμενη ενασχόλησή τους με την μετάφραση λογοτεχνικών κειμένων.

Όσον αφορά την μετάφραση των *Μικροκαταρρέσεων* ακολουθήθηκε μία αυστηρή διαδικασία: Η πρώτη συνάντηση της ομάδας έγινε τον Φεβρουάριο του 2018 στην παρουσίαση του βιβλίου της Σεσίλια Εουδάβε. Η παρουσίαση αυτή τελούσε υπό την αιγίδα του Τμήματος Ιταλικής Γλώσσας και Φιλολογίας του ΑΠΘ και της Ελληνοϊσπανικής Ένωσης για την Γλώσσα και τον Πολιτισμό, και ήταν ανοιχτή για το κοινό, από το οποίο και υπήρξε μεγάλο ενδιαφέρον και προσέλευση.

Την παρουσίαση του έργου της Σεσίλια Εουδάβε, την εισαγωγή στην ποιητική της και στις *Μικροκαταρρεύσεις* έκανε ο καθηγητής Μπενίτο Γκαρθία Βαλέρο από το Πανεπιστήμιο του Αλικάντε, τον οποίο και ευχαριστούμε, ακόμα μια φορά, θερμά για την κομβική συμβολή του στη γνωριμία με το έργο της Εουδάβε.

Μετά την παρουσίαση, στην πρώτη συνάντηση της μεταφραστικής ομάδας διατυπώθηκαν οι αρχές σύμφωνα με τις οποίες θα λειτουργούσε η μεταφραστική ομάδα καθορίστηκε το χρονοδιάγραμμα και καταρτίστηκε το οργανόγραμμα τα οποία καταγράφηκαν σε πρωτόκολλο. Στη συνέχεια, οργανώθηκε ο καταμερισμός του

πρωτογενούς προς μετάφραση υλικού ο οποίος βασίστηκε στις ανωτέρω αρχές της ομάδας και ακολούθησε η ισομερής κατανομή και ανάθεση της μετάφρασης των μικροδιηγημάτων της συλλογής στα οκτώ μέλη που απαρτίζουν την μεταφραστική ομάδα, με την υποχρέωση ο κάθε μεταφραστής να μεταφράσει τα μικροδιηγήματα που του αναλογούν σε συγκεκριμένο χρονικό διάστημα και να αποστείλει ηλεκτρονικά το δικό του μετάφρασμα στα υπόλοιπα μέλη της ομάδας. Έπειτα, από τα μέσα Φεβρουαρίου και για τους επόμενους πέντε μήνες, κάθε Πέμπτη και για ένα δίωρο, η ομάδα συναντιόταν στη Φιλοσοφική Σχολή του ΑΠΘ και έκανε την συλλογική επιμέλεια των ατομικών μεταφραστικών εκδοχών.

Μετά την ολοκλήρωση τριών σταδίων συλλογικής επιμέλειας, το κείμενο στάλθηκε στους μεταπτυχιακούς φοιτητές και φοιτήτριες Flor de María Nochebuena, Σταύρο Χατζή, Ευαγγελία Χαιροπούλου, Μαρία Τσίτσου, Ελισάβετ Σίκαλου, Ευστράτιο Σαμακίδη, Ελένη Παντελίδου και Χρυσάνθη Καντάκου, του Προγράμματος Μεταπτυχιακών Σπουδών «Επιστήμες της Γλώσσας και του Πολιτισμού», Κατεύθυνση «Μετάφραση, Επικοινωνία και εκδοτικός χώρος» του Τμήματος Ιταλικής Γλώσσας και Φιλολογίας του ΑΠΘ για μια κριτική ανάγνωση. Εδώ να σημειώσουμε ότι οι φοιτητές του Προγράμματος χωρίστηκαν σε ζευγάρια με τέτοιο τρόπο ώστε ένας με γνώση της ισπανικής γλώσσας και ένας χωρίς αυτήν με μητρική γλώσσα τα νέα ελληνικά. Το επιμελημένο κείμενο επανήλθε τον Ιούνιο του 2018 στην μεταφραστική ομάδα για την τελική ανάγνωση και επιμέλεια.

Θα θέλαμε σε αυτό το σημείο να αναφέρουμε ότι η διαδικασία της επιμέλειας των μεταφρασμάτων του καθενός από εμάς, ήταν μια άκρως δημιουργική ενασχόληση. Αυτό το μεταφραστικό δίωρο της εβδομάδας για τον λίγο καιρό που κράτησε ήταν μία απόδραση από όλες τις άλλες υποχρεώσεις της καθημερινότητάς εκείνον τον καιρό. Είναι σημαντικό να μπορείς να μοιράζεσαι λίγο χρόνο με ανθρώπους με τους οποίους σάς συνδέει το ίδιο πάθος για ένα αντικείμενο. Η δική μας ομάδα είχε απ' όλα: Πρώτο και καλύτερο ζωντανούς ανθρώπους, ζωντανούς μεταφραστές που ανά πάσα στιγμή ήταν έτοιμοι να υπερασπιστούν σθεναρά και τεκμηριωμένα τις μεταφραστικές τους επιλογές έναντι των επιλογών των συναδέλφων τους. Κι έπειτα εξίσου την ταπεινότητα να παραδεχτούν την επιλογή του συναδέλφου ως περισσότερο κατάλληλη κάποιες φορές. Κι ας μην ξεχνάμε και ακόμα έναν κοινό παρονομαστή: την ισπανική γλώσσα. Έννοιες, ερμηνείες, λύσεις κι αδιέξοδα μιας γλώσσας, ενός έρωτα λέω εγώ, που είναι από εκείνους που έχουν αρχή αλλά ποτέ τέλος. Και κάπως έτσι φανταστήκαμε την αναπαράσταση της διαδικασίας που φέραμε μεταφραστικά εις πέρας: ένα αργεντίνικο τάνγκο, βήματα μπροστά, βήματα πίσω, τινάγματα και στροφές για να φτάσουμε στο τελικό αποτέλεσμα.

5. Η συλλογική εμπειρία του ανώνυμου μεταφραστή

Η συμμετοχή μου σ' αυτή τη μεταφραστική ομάδα κάθε άλλο παρά τυχαία ήταν. Έχοντας εμπλακεί τα τελευταία χρόνια ενεργά στη μεταφραστική διαδικασία και μετρώντας κάποιες δημοσιεύσεις σε λογοτεχνικά περιοδικά, κάθε φορά που ερχόμουν αντιμέτωπος με το επόμενο πρωτότυπο προς μετάφραση κείμενο και με δεδομένο ότι πέραν της σχετικά ικανοποιητικής γνώσης των Ελληνικών και των Ισπανικών δεν είχα κάνει άλλου είδους ειδικές σπουδές, ένιωθα την ανεπάρκειά μου όλο και περισσότερο και συνειδητοποιούσα την άγνοια κινδύνου με την οποία αντιμετώπιζα τα πρωτότυπα κείμενα στο παρελθόν.

Η συλλογική διαδικασία λοιπόν που βίωσα σ' αυτό το εργαστήριο και ο ισότιμος και επί της ουσίας παραγωγικός τρόπος που λειτούργησε, άλλαξε μια δια παντός τον τρόπο που αντιμετωπίζω πλέον το πρωτότυπο προς μετάφραση κείμενο: Με το απαιτούμενο δέος -για τα πρώτα τουλάχιστον δευτερόλεπτα!-, την απλή λογική στην

προσέγγιση των δυστοπιών αλλά και την τόλμη για επιλογές που λύνουν τον γόρδιο δεσμό και δίνουν λύσεις, χωρίς κόμπλεξ και «θρησκευτική» προσήλωση στις επιταγές της γλώσσας. Η ζωντάνια και το πάθος που ο καθένας από μας υποστήριζε τη μεταφραστική του λύση-πρόταση μάθαμε να μην ξεπερνάει τα όρια. Με μεγάλη ικανοποίηση και χαρά ακούγαμε και αποδεχόμασταν την ιδέα του συνεργάτη μας. Δεν έλειψαν οι φορές που βρίσκαμε την κατάλληλη λέξη που έλειπε από το παζλ σε άσχετο χρόνο, λίγο πριν κοιμηθούμε ή αλιεύοντάς την στα λεγόμενα κάποιου σε μια παρέα! Προσκομίζαμε τη λέξη στην επόμενη συνάντηση και φυσικά γινόταν αποδεκτή με τον σχετικό ενθουσιασμό!

Πριν λίγες μέρες, λίγο πριν παραδώσω μια σειρά μεταφρασμένων ποιημάτων στο περιοδικό, αναπόλησα για μια ακόμη φορά την ασφάλεια της ομαδικής μεταφραστικής διαδικασίας και την απογείωση του τελικού αποτελέσματος με τις λύσεις που συνήθως συνεισφέρει!

Ολοκληρώθηκε, λοιπόν, η διαδικασία της ομαδικής μετάφρασης, για να αρχίσει η περιπέτεια της έκδοσης.

6. Η έκδοση των *Μικροκαταρρεύσεων*

Θα θέλαμε εδώ να αναφερθούμε στον τρόπο αντιμετώπισης της ομαδικής μετάφρασης, και ειδικότερα των μελών που απαρτίζουν την μεταφραστική ομάδα, από τον εκδοτικό κόσμο. Ενώ μέχρι πρόσφατα ο μεταφραστής δεν εμφανιζόταν στην έκδοση του βιβλίου, τα τελευταία χρόνια βλέπουμε ολοένα και περισσότερο τα ονόματα των μεταφραστών να αναφέρονται στα εξώφυλλα των λογοτεχνικών εκδόσεων. Με μία μικρή λεπτομέρεια: όταν είναι μόνο ένας/μία. Θα περίμενε κανείς ότι στην ομαδική μετάφραση, αναλογικά, θα έπρεπε οι μεταφραστές ως ομάδα να έχουν πιο έντονη παρουσία. Παρατηρούμε όμως, ότι ακριβώς τότε είναι που οι μεταφραστές, σε αρκετές περιπτώσεις, εξαφανίζονται, δεν γίνεται αναφορά στα ονόματα τους. Περνούν, θα μπορούσαμε να πούμε, από τη μεταφραστική διαφάνεια, την οποία και οφείλουν να επιδιώκουν κατά την μετάφραση, στην εκδοτική αφάνεια. Ξαφνικά σταματούν να υφίστανται ως συντελεστές της εκδοτικής διαδικασίας, σε σημείο που κανείς αναρωτιέται μήπως η μετάφραση του βιβλίου έγινε με κάποια υπερφυσική παρέμβαση από τον «από μηχανής μεταφραστή».

Στην τελική έκδοση των *Μικροκαταρρεύσεων*, η μόνη αναφορά που γίνεται στην μεταφραστική ομάδα είναι στο κείμενο του Κωνσταντίνου Παλαιολόγου και του Παναγιώτη Ξουπλίδη, το οποίο και μπήκε ως επίμετρο στο βιβλίο. Σε κανένα άλλο σημείο δεν αναφέρεται το παραμικρό για τους μεταφραστές του κειμένου. Η αναφορά στη μεταφραστική διαδικασία εμφανίζεται μετά από την αναφορά στην καλλιτέχνη που ανέλαβε το σχεδιασμό του εξώφυλλου με τον εξής τρόπο: «ΜΕΤΑΦΡΑΣΗ Συλλογική», ονοματεπώνυμο που παραπέμπει στην συλλογική ταυτότητα και συνάμα διασφαλίζει την ανωνυμία της ομάδας των μεταφραστών. Αλλά από ποιους έγινε; Ποιοι είναι εκείνοι που την έφεραν σε πέρας; Τι άλλο έχουν μεταφράσει; Η μετάφραση είναι όλων και κανενός. Ένα συλλογικό προϊόν, ένα αγαθό που προσφέρεται πρόθυμα και χωρίς αντάλλαγμα. Ένα πρόσωπο, η ΜΕΤΑΦΡΑΣΗ, που απαρτίζεται από άτομα χωρίς πρόσωπο και ταυτότητα, αλλά με συνείδηση ΣΥΛΛΟΓΙΚΗ.

Σε έναν κόσμο που ο αναγνώστης, ανάμεσα σε άλλους παράγοντες, επιλέγει το βιβλίο που θα διαβάσει λαμβάνοντας υπόψη ποιος είναι ο άνθρωπος που το μετέφρασε, σε έναν κόσμο που ο αναγνώστης απορρίπτει και αφήνει μισοδιαβασμένο ένα βιβλίο ενός συγγραφέα που λατρεύει εξαιτίας του μεταφραστή, και αργότερα ανακαλύπτει το ίδιο βιβλίο σε άλλη μετάφραση και συναντά ξανά τον συγγραφέα που ήξερε και αγαπούσε, σ' αυτόν τον κόσμο λοιπόν, η συλλογική μετάφραση είναι απλώς αυτό, ανώνυμη. Χωρίς όνομα, χωρίς επώνυμο. Αραγε δεν έχει το δικαίωμα ο αναγνώστης να

γνωρίζει ποιος ή ποιοι μετέφρασαν το βιβλίο που διαβάζει αν αποτελούν ένα πλήθος μεγαλύτερο του ενός; Μάλλον είναι καλύτερα να μην γνωρίζει ότι υπάρχουν ονόματα και πρόσωπα πίσω από τις συλλογικές προσπάθειες. Τα οποία δεν διεκδικούν δάφνες ή αμοιβές αλλά δωρίζουν λέξεις στο χρόνο. Έχουν κακές συνήθειες και προωθούν καινά δαιμόνια.

Αυτή ακριβώς η αντιμετώπιση του μεταφραστικού «γίνεσθαι» από το εκδοτικό «φαίνεσθαι», ίσως ακούσια ως αντανακλαστική, αλλά και αναπόφευκτα δικαιολογημένη από τις επιχειρηματικές ανάγκες ως καθημερινή πρακτική, συνεχίζει να αναπαράγεται και να προωθείται στο «ακούγεσθαι». Ένα τέτοιο παράδειγμα αποτελεί και η παρουσίαση των *Μικροκαταρρεύσεων* σε ραδιοφωνική εκπομπή της πόλης μας, στην οποία ουδέποτε έγινε αναφορά στους μεταφραστές του βιβλίου, με πρόφαση την πίεση του ραδιοφωνικού χρόνου. Να υπενθυμίσουμε ότι τα οκτώ ονοματεπώνυμα των συντελεστών θα μπορούσαν να αναφερθούν σε λιγότερο από είκοσι δευτερόλεπτα, χρονομετρημένα. Σαφώς, αφού δεν είναι απαραίτητο να «φαίνονται» οι μεταφραστές, όταν είναι πολλοί, μέσα στην έκδοση, σε εμφανές σημείο, δεν είναι παράλειψη να μην «ακούγονται» τα ονόματα στην ραδιοφωνική εκπομπή που προωθεί το βιβλίο. Κατά τα φαινόμενα, η μετάφραση δεν πρέπει να ανήκει σε πολλούς, τουλάχιστον όταν τυπώνεται με μελάνι σε χαρτί και πωλείται, πρέπει να παραμείνει συλλογική και ανώνυμη. Δίχως πρόσωπο και δικαιώματα. Αν και η συλλογική μετάφραση είναι μια διαδικασία βαθιά διαλογική και πολυεπίπεδη που υφαίνει τους μεταφραστές στα νήματα του μεταφράσματος.

7. Προς μια διαλογική μετάφραση

Αν και στην καθημερινή της χρήση η έννοια του διαλόγου χρησιμοποιείται για να υποδηλώσει την ενεργή και ουσιαστική επικοινωνία μεταξύ δύο ή περισσότερων ατόμων, η διαλογικότητα, όπως ορίζεται από τον Bakhtin, είναι ένα περίπλοκο φαινόμενο που αψηφά ακόμη και τον ίδιο της τον ορισμό, εφόσον αυτή ποτέ δεν μπορεί να καθορίζεται μονόπλευρα και ατομικά, ούτε από αυτόν που την εισηγείται. Κατά μία έννοια ο διάλογος λαμβάνει χώρα όταν δύο ή περισσότερες φωνές επιβεβαιώνουν την παρουσία τους με αμοιβαία συμφωνία ή διαφωνία, καθώς μια ενιαία φωνή ή μια ενιαία ύπαρξη αποτυγχάνει να παράγει οποιοδήποτε νόημα, αφού η ύπαρξή του δεν βρίσκει μια απάντηση. Επίσης, ο Bakhtin χρησιμοποιεί τον όρο διάλογος για να αναφερθεί στις συνεχείς συμφωνίες και διαφωνίες που συμβαίνουν μέσα σε μια γλώσσα, δηλώνοντας ότι: «Η γλώσσα ζει μόνο στη διαλογική αλληλεπίδραση εκείνων που τη χρησιμοποιούν» (Bakhtin, 1984: 183). Το νόημα συγκροτείται, προσανατολίζεται και αναγνωρίζεται διαλογικά στο πλαίσιο των λόγων που αναδύονται από πολιτισμικές ζυμώσεις και παραδόσεις. Ωστόσο, σε ένα υψηλότερο επίπεδο, ο εαυτός και ο Άλλος καθορίζουν την αμοιβαία σχέση τους μέσω του διαλόγου. Με αυτή την έννοια, ο όρος αποκτά μια οντολογική σημασία, καθώς η ανθρώπινη ύπαρξη είναι πάντα διαλογική. Δηλαδή, ο Εαυτός υπάρχει μόνο εάν ορίζεται και αναγνωρίζεται από τον Άλλο. Η συνείδηση είναι πάντα μια συνείδηση του Άλλου, επειδή η ενιαία συνείδηση δεν έχει νόημα, μοιάζει με την ανυπαρξία και το θάνατο. Όπως γράφει ο Holquist (1990: 18): «Στο διάλογο η ίδια η ικανότητα να έχεις συνείδηση βασίζεται στην ετερότητα... στο διάλογο η συνείδηση είναι ετερότητα». Η μονολογικότητα χαρακτηρίζεται από ενιαία γνώση που μας οδηγεί σε μια στενή αντίληψη της αλήθειας. Σε αντίθεση με αυτή τη μονολογική αλήθεια, ο Bakhtin δίνει έμφαση σε μια αντισυστημική αντίληψη της αλήθειας, η οποία είναι μη μονολογική και πλουραλιστική. Ένας γνήσιος διάλογος και μόνο θα μας βοηθούσε να συνειδητοποιήσουμε μια μη μονολογική αλήθεια.

Η αναγωγή της ομαδικής μετάφρασης στην κατά Bakhtin διαλογικότητα (Bakhtin 1981: 276-77) προτρέπει την μεταφραστική πρακτική να κατευθυνθεί προς το

αντικείμενό της εισερχόμενη σε ένα διαλογικά ταραγμένο και τεταμένο περιβάλλον λέξεων, αξιολογήσεων και τόνων, όπου υφαίνεται στις πολύπλοκες αλληλεξαρτήσεις τους, συγχωνεύεται με κάποιες και οπισθοχωρεί απέναντι σε άλλες. Όλα αυτά συντρέχουν με ουσιαστικό τρόπο να διαμορφώσουν το τελικό μεταφρασμένο έργο, να αφήσουν ένα ίχνος σε όλα τα σημασιολογικά του στρώματα, να περιπλέξουν την έκφρασή του και να επηρεάσουν ολόκληρη την υφολογική του υπόσταση. Η ζωντανά διαλογική ομαδική μετάφραση, έχοντας πάρει νόημα και σχήμα σε μια συγκεκριμένη ιστορική στιγμή σε ένα κοινωνικά συγκεκριμένο περιβάλλον, προσκρούει σε χιλιάδες ζωντανά διαλογικά νήματα, υφασμένα από την κοινωνικο-ιδεολογική συνείδηση των συμμετεχόντων συ-μεταφραστών γύρω από το δεδομένο εργώδες μεταφραστικό αντικείμενο, ώστε τελικά να συμμετέχει ενεργά στον κοινωνικό διάλογο. Πράγματι, το μετάφρασμα που προκύπτει από αυτόν τον διάλογο ως συνέχειά του και ως απάντηση σε αυτόν δεν προσεγγίζει ποτέ το προς μετάφραση έργο από το ατομικό περιθώριο αλλά από τον συλλογικό πυρήνα.

Η μετάφραση σίγουρα δεν είναι μια δραστηριότητα που προκύπτει σε κενό, χωρίς καμία απολύτως αναφορά, σε μια άλλη γλώσσα/πολιτισμό. Πρόκειται πάντα για δύο οντότητες που βρίσκονται σε διαφορετικές κατηγορίες χρόνου/χώρου. Για τον Toury (1995:26) η μετάφραση είναι ένα πολιτισμικό γεγονός, ενώ για την Heylen (2001:73) αποτελεί ένα είδος πολιτισμικής διαπραγματεύσεως, ώστε η μετάφραση— η οποία προκύπτει ως αποτέλεσμα μιας αλληλεπίδρασης μεταξύ δύο γλωσσών/πολιτισμών που εκπροσωπούνται σε δύο κείμενα τα οποία ονομάζουμε κείμενο-πηγή και κείμενο-στόχο— δεν είναι μια μονιστική σύνθεση, αλλά μια αλληλοδιείσδυση και σύμπραξη δύο δομών. Αυτός ο μη μονιστικός χαρακτήρας της μετάφρασης μας επιτρέπει να δούμε τη μεταφραστική πράξη με τους όρους της διαλογικότητας. Η μετάφραση, στο βαθμό που επεκτείνει την επιρροή του κειμένου-πηγή σε έναν άλλο πολιτισμό, συμβάλλει στην ανοιχτή φύση του κειμένου και διατηρεί ζωντανό το διάλογο που έχει ξεκινήσει το κείμενο-πηγή με τους αναγνώστες του. Υπό αυτή την έννοια, είναι η «απάντηση» στο πρωτότυπο κείμενο. Επιπλέον, μια μετάφραση απευθύνεται στους αναγνώστες του πολιτισμού-στόχου. Ως εκ τούτου, το καθήκον ενός μεταφραστή είναι επίσης να συνθέσει μια «απάντηση» που να μπορεί να ανταποκριθεί στην προσδοκία του αναγνωστικού κοινού της γλώσσας-στόχου. Ένας μεταφραστής είναι επιφορτισμένος με το σύνθετο έργο να απευθύνεται τόσο στον πολιτισμό προέλευσης όσο και στον πολιτισμό-στόχο. Κάθε προτεραιότητα είτε προς το πρώτο είτε προς το δεύτερο μπορεί να αποδειχθεί επιζήμια για το μεταφραστικό εγχείρημα. Η μετάφραση είναι το προϊόν της διαλογικής αλληλεπίδρασης ανάμεσα στις γλώσσες και τους πολιτισμούς, η οποία απαιτεί σχολαστική κατανόηση του εσωτερικού διαλόγου τόσο του κειμένου-πηγή όσο και του κειμένου-στόχου. Αυτό που γίνεται σημαντικό για έναν μεταφραστή είναι να αποδώσει την εσωτερική διαλογικότητα της γλώσσας/πολιτισμού του κειμένου-πηγή σε ένα κοινό-στόχο, κατά συνέπεια, απαιτεί μια σαφή έρευνα σχετικά με την εσωτερική δυναμική του πολιτισμού- πηγή και του πολιτισμού-στόχου. Η μεταφραστική πράξη πρέπει να δημιουργήσει μια διαλογική συνέργεια στο νέο κείμενο που δημιουργείται για μια διαφορετική ομάδα αναγνωστών. Όπως ένας διάλογος, ο οποίος απευθύνεται προς τον άλλο για μια «απάντηση», η μετάφραση είναι πάντα προσανατολισμένη προς την ετερότητα, δηλαδή, προς το κοινό του πολιτισμού υποδοχής.

Σύμφωνα με αυτή την προσέγγιση, η μετάφραση απαιτεί το διάλογο μεταξύ του εαυτού και του Άλλου, αφού για τον μεταφραστή, υπό το πρίσμα της θεωρίας του Bakhtin, η συνείδηση είναι πάντα συνείδηση της ετερότητας. Για το λόγο αυτό, δεν θα ήταν άστοχο, αν καταλήγαμε στο συμπέρασμα ότι η μετάφραση είναι προϊόν ενός διαλογικού γεγονότος, δηλαδή ενός ανοιχτού εγχειρήματος που περιλαμβάνει μια

δημιουργική κατανόηση του Εαυτού και του Άλλου. Η κατανόηση εξαρτάται από την ικανότητα του υποκειμένου να τοποθετήσει τον εαυτό του στη θέση του Άλλου μόνο και μόνο για να επιστρέψει στη θέση του για να εκπληρώσει το δημιουργικό έργο. Αυτό ονομάζεται «ενεργή κατανόηση» από τον Bakhtin (1994:7) σε αντίθεση με την «παθητική κατανόηση», όπου ο εαυτός διαλύεται εντελώς στην ατομικότητά του για να συγχωνευτεί πλήρως στο πεδίο του Άλλου. Η «παθητική κατανόηση» είναι μονολογική επειδή επιτρέπει την ύπαρξη μιας, και μόνο, μοναδικής προοπτικής. Το μεταφραστικό δημιουργικό έργο είναι αδύνατο με την «παθητική κατανόηση», καθώς εμποδίζει τη διαφορά μεταξύ του Εαυτού και του Άλλου. Η μετάφραση, πρωταρχικά, είναι κατανόηση, κατανόηση των λεπτών αποχρώσεων της γλώσσας, «εγχείρημα κατανόησης» που απαιτεί μια «ενεργό κατανόηση» με την μπαχτιανή έννοια. Οι παραδοσιακές θεωρίες της μετάφρασης και η θεωρία του σκοπού (Reiß & Vermeer 2021), τον τελευταίο καιρό, είτε θεωρώντας τη μετάφραση δευτερεύουσα δραστηριότητα είτε προσπαθώντας να διερευνήσουν με μια αναπόφευκτα στατική προσέγγιση της έννοιας του «κειμένου-πηγή», έχουν υποστηρίξει μια «παθητική κατανόηση» στο επίπεδο της πρόσληψης αλλά και της διαχείρισής του. Αυτό που απαιτείται στη μεταφραστική διαδικασία είναι μια διαλογική πρακτική που να επιτρέπει στον μεταφραστή να διατηρήσει τη διαφορά μεταξύ του Εαυτού και του Άλλου, η οποία στη συνέχεια, θα βοηθήσει ώστε η μετάφραση να αποκτήσει τη δική της φωνή, δίχως αυτή να χαρακτηριστεί απομίμηση του πρωτοτύπου, ούτε αποσπασματικό έργο. Κατά συνέπεια, η «ενεργός κατανόηση» είναι αυτό που κάνει τη μετάφραση να δίνει μια «απάντηση».

Η μεταφραστική διαλογική δημοκρατική διαδικασία προτάθηκε με στόχο την επίτευξη συμφωνιών, την επίλυση συγκρούσεων περί μεταφραστικών επιλογών, την άμβλυνση των διαφορών και των αντιθέσεων στην ερμηνεία και στην απόδοση σύνθετων νοημάτων και την αμοιβαία ανεκτικότητα στο επίπεδο καθαρών σχέσεων μεταξύ των μελών της μεταφραστικής ομάδας. Η ιδέα βασιζόταν στη δημιουργία ενεργού εμπιστοσύνης (Νταφλός 2015), μέσα από επικοινωνιακές οριζόντιες διαδικασίες ανοικτής διαβούλευσης που θα έβρισκε ευρύτερη έκφραση στην μεταφραστική πρακτική (Manero Jiménez: 39-40). Αυτή η μορφή διαλόγου είναι από τη φύση της συγκρουσιακή αλλά μπορεί να ξεπεραστεί από την εκδήλωση δημόσιας ανταλλαγής απόψεων και αντιπαραθέσεων επιχειρημάτων (Manero Jiménez: 42-43) στα πλαίσια διαλόγου σε συνθήκες πλουραλιστικής δημοκρατίας για να αποτρέψει τον κίνδυνο, μέσω ενός συναινετικού μεταφραστικού διάλογου, να λιμνάσει το μετάφρασμα.

Ο διάλογος στην μετάφραση είναι κατάληξη προσχεδιασμένης διαδικασίας και όχι εκδήλωση ανταγωνισμού, σημαίνει μετακίνηση ή διάθεση για μετακίνηση από προκαθορισμένα μεταφραστικά πρότυπα σε ένα κοινό εγχείρημα συνομιλίας με τα κείμενα, προϋπάρχοντα, παραγόμενα και μελλοντικά. Ο διάλογος ενυπάρχει στην χειρονομία της μεταφραστικής πρότασης που απευθύνεται ως αφορμή συνομιλίας και ως υπόθεση εργασίας, η οποία προτρέπει στην ανακάλυψη διαφορών που, πιθανόν, να οδηγήσουν στην αντιπαραθέση, τη ρήξη, και τη σύγκρουση. Η μεταφραστική συλλογική συνεργατική δράση πραγματώνεται στην πράξη μιας ή περισσότερων αντιδράσεων, οι οποίες επηρεάζουν το αποτέλεσμα ακαριαία, αναπόφευκτα και επαναληπτικά επιφέροντας καθοριστικές αλλαγές στην δημιουργία του μεταφράσματος, ως σώμα ενεργών κειμένων, έναν διάλογο μεταξύ μεταφρασμάτων. Η συλλογική συνεργατική μετάφραση αφορά στην υλοποίηση μεταφραστικού έργου σε δράση με στόχο τη σύλληψη περιεχομένου και την παραγωγή μεταφράσματος από διαφορετικά ισότιμα μέλη σε συνεργασία στη βάση κοινής συμφωνίας για ασκούμενη επιρροή στην εξέλιξη του εγχειρήματος (Klimkowski 2006). Βασική προϋπόθεση για

την εκκίνηση της διαλογικής διαδικασίας αποτελούν η συνύπαρξη, η συνάντηση και η συνομιλία, στη βάση της παραδοχής του γεγονότος της ύπαρξης του Εαυτού ως συγκεκριμένου αναγνώστη, μεταφραστή ή συγγραφέα μόνο σε συνάρτηση με τον Άλλο, αναγνώστη, μεταφραστή ή συγγραφέα. Στα πλαίσια αυτού του μεταφραστικού διαλόγου θα πρέπει να κυριαρχήσουν λογικές πραγματικής συνάντησης και συνομιλίας με τον Άλλο. Θα πρέπει να παραμένει πάντα Άλλος, διαφορετικός από τον Εαυτό, να αναπτυχθεί η επικοινωνιακή διαλογική ιδιότητα, με την συναισθητική ακρόαση του Άλλου, την ύπαρξη ενός ανοικτού λόγου όπου η σημασία αναζητείται ανάμεσα στις λέξεις, έτσι ώστε η μετάφραση από παθητική να γίνεται διυποκειμενική και συμμετοχική. Σε αυτές τις συνθήκες, η μετάφραση γίνεται σχέση προσέγγισης, διαμοιρασμού και ανταλλαγής ανάμεσα σε αυτόνομα μέρη, που συγκροτούν ένα κοινό μεταφραστικό τόπο ανάμεσα σε συγκεκριμένο πλήθος επωνύμων ατόμων, που δεν αποτελούν ούτε το άθροισμα, ούτε το συμπλήρωμα, ούτε τις διαφορές και τις αντιθέσεις τους, αλλά ένα πλήρες αποτέλεσμα σε δυναμική κατάσταση που ανήκει στον καθένα αλλά και σε όλους από κοινού, όπως η γλώσσα και η λογοτεχνία. Πρόκειται ουσιαστικά για έναν ιδεολογικά πολυδιάστατο, διαλογικά πολύμορφο, αναπάντεχα ποικίλο λόγο ο οποίος απηχεί τις προθέσεις της συλλογικής μεταφραστικής συνείδησης που κατευθύνεται προς δύο επίπεδα: 1. τη διαλογική ζεύξη δύο διαφορετικών γλωσσών, δύο πολιτισμών, δύο κόσμων και 2. τη διαλογική, εσωτερική αντιπαράθεση μεταξύ του πλήθους των μεταφραστικών λόγων σε μια ανεξάντλητη διάδραση. Έτσι, η διαλογική μετάφραση βασίζεται στην ιδέα ότι το νόημα παρουσιάζεται δυσπρόστατο και διυποκειμενικό για τον μεταφραστικό Εαυτό που αναδύεται στον ενδιάμεσο χώρο της κατανόησης και της συγγραφής, στις διαλογικές σχέσεις με την ετερότητα, τη διαφορετικότητα, με τον Άλλο. Μέσω της μετάφρασης και του μεταφράσματος αναδύονται ως ετερότητα, διάλογοι, συνομιλίες με τον Άλλο, αναγνώστη, συγγραφέα, μεταφραστή, αντικείμενοι στο επίσημο μεταφραστικό Εγώ. Όταν τελειώνει ο διάλογος, τελειώνει η μετάφραση, επειδή μπορούμε να μεταφράζουμε μόνο όταν επικοινωνούμε διαλογικά. Αυτός είναι στην πραγματικότητα ο λόγος για τον οποίο ο μεταφραστικός διάλογος δεν μπορεί και δεν πρέπει να τελειώνει ποτέ.

Βιβλιογραφία

- Bakhtin M.M. (1981). "Discourse in the Novel." Στο Caryl Emerson and Michael Holquist (Ed.) *M. B. The Dialogic Imagination: Four Essays*. Austin: University of Texas, 259–422.
- Bakhtin M.M. (1984). *Problems of Dostoevsky's Poetics*. Manchester: Manchester University Press.
- Bakhtin M.M. (1994). *Speech Genres and Other Late Essays*, Caryl Emerson and Michael Holquist (Ed.). Austin: University of Texas.
- Cordingley A. και C. Frigau Manning (2017). *Collaborative Translation: from the Renaissance to the Digital Age*, London: Bloomsbury Academic collection "Advances in Translation Studies".
- Γούτσος Δ. (2001) (Επιμ.). *Ο λόγος της μετάφρασης-Ανθολόγιο σύγχρονων μεταφραστικών θεωριών*. Αθήνα: Ελληνικά Γράμματα
- Eudave C. (2019). *Μικροκαταρρεύσεις*, μετάφραση Χρίστος Βασιλειάδης, Εύα Δίγκα, Ρομίνα Κηπουρίδου, Στέλλα Μπαϊμάκη, Παναγιώτης Ξουπλίδης, Κωνσταντίνος Παλαιολόγος, Αναστασία Παυλίδου, Θανάσης Ράπτης. Θεσσαλονίκη : Οκτάνα.
- Heylen R. (2001). "Ένα πολιτισμικό μοντέλο για την μετάφραση". Στο Διονύσης Γούτσος (Επιμ.), *Ο Λόγος της Μετάφρασης. Ανθολόγιο Σύγχρονων Μεταφραστικών Θεωριών*, Αθήνα: Ελληνικά Γράμματα, 56-80.
- Holquist M. (1990). *Dialogism: Bakhtin and his World*. London and New York: Routledge.
- Klimkowski K. (2006). "Teamwork as a method in translation". In *Across Languages and Cultures 1:7*, 93-103.
- Ντάφλος, Κ. (2015). *Επιτελεστικές Πρακτικές Τέχνης: Διαδικασίες συγκρότησης κοινών τόπων – Δρόντα πρόσωπα*, Αθήνα: ΣΕΑΒ, ΚΑΛΛΙΠΟΣ
- Παλαιολόγος Κ. (2014). *Η (α)πειθαρχία των λέξεων*. Αθήνα: Γαβριηλίδης.

- Paleologos K. και N. Pratsinis (2018). “La traducción literaria grupal en presencia (y con la participación) del escritor como recurso formativo de (futuros) traductores. Un ejemplo de trabajo”. In *Hermeneus* 20, 435-456.
- Παπαδήμα Μ., Μ. Πανταζάρα, Α. Ιωάννου, Κ. Μανδηλαρά, Χ. Ντάνου, Κ. Σιάνη και Σ. Χριστοδούλου (2017). “Ο “συλλογικός” μεταφραστής ως ιδανικό αντηχείο της φωνής του συγγραφέα”. Στο Γραμμενίδης, Σ. και Ο. Τσακνάκη (eds.), *Πρακτικά 5ης Συνάντησης Ελληνόφωνων Μεταφρασεολόγων, Α.Π.Θ.* (ηλεκτρονικός τόμος). Θεσσαλονίκη 2017.
- Πρατσίνης Ν., Δ. Ζιούβα και Κ. Ελαιτριβιάρη (2009). “Συνδυασμός συλλογικής μετάφρασης (με επιμερισμό του έργου) και από κοινού αναθεώρησης και γλωσσικής επιμέλειας στα πλαίσια της 2η Συνάντησης Εργασίας Ελληνόφωνων Μεταφρασεολόγων, Α.Π.Θ.
- Reiß K. και J. Vermeer Hans (2021). *Θεμελίωση μιας Γενικής Θεωρίας της Μετάφρασης*. Μτφρ. Immanuel Olaf Seel, Αθήνα: Δίαυλος.
- Sánchez Robayna A. (2006). “Acerca del Taller de Traducción Literaria”. Στο *Ínsula* 717, 2-4.
- Súdar G. και M. Dmitriyevskaya. (2011). “Una experiencia de traducción poética colectiva”. Στο *Mundo Eslovo* 10, 107-117.
- Thelen M. (2016). “Collaborative translation in translator training”. Στο *Konin Language Studies* 4:3, 253-269.
- Toury, G. (1995). *Descriptive Translation Studies and Beyond*, Amsterdam/Philadelphia: John Benjamins Publishing Company.